

ELIF
ŠAFAK

Vašljiva
PALATA

Prevela sa turskog
Ida Jović

■ Laguna ■

Naslov originala

Elif Şafak

BIT PALAS

Copyright © Elif Şafak 2002

Translation Copyright © 2012 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Naravno, za Šafak,
moju majku*

I geto može biti mirno i spokojno mesto, ali ono što ga čini getom jeste činjenica da ste primorani da tamo živite. Sad, sudeći po tome kako su zidovi počeli da se ruše, usudujem se reći da ih treba preskočiti i suočiti se s gradom izvan njih.

Ursula K. Legvin
Žene, snovi, aždaje

KAŽU DA IMAM BUJNU MAŠTU. To je najnežniji način do sada izmišljen da se kaže „Govoriš besmislice!“. Možda su u pravu. Kada sam počeo da brinem, kada sam počeo da se bavim time šta, kada i gde treba da kažem, kada sam se plašio pogleda ljudi, kada sam se trudio da ne pokažem da se plašim pogleda ljudi, kada sam hteo da se predstavim nekome koga sam želeo da upoznam, kada sam shvatao koliko u stvari malo poznajem sam sebe, kada me je prošlost bolela, kada nisam mogao da podnesem da budućnost neće biti bolja, kada nisam mogao da prihvatim ni činjenicu gde se nalazim ni što sam čovek kakav sam... lupetao sam. Koliko god da je besmislica daleko od istine, toliko je daleko i od laži. Laž izvrće istinu. Što se tiče gluposti, ona pripaja laž i istinu jedno drugom toliko da se ne daju raspoznati. Izgleda komplikovano, ali u suštini je veoma jednostavno. Jednostavno toliko da se može predstaviti jednom jedinom linijom.

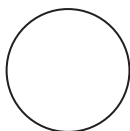
Recimo da je istina horizontalna linija. Znači nešto ovakvo:

Tada bi ono što nazivamo lažju bila vertikalna linija. Znači nešto ovakvo:

A što se tiče besmislice, ona bi izgledala ovako:

U krugu ne postoji horizontala, niti vertikalna. Niti ima kraj, niti početak.

Možete s bilo kog mesta ući u krug, samo da vas ne uhvati pomama da pronađete početak. Ali mesto ulaska ne možete nazvati početkom. Ni rođenjem, ni pragom, ni poslednjom stanicom... Odakle god da krenem, uvek ima nešto pre toga. Ja nikada nisam naišao na to, ali čuo sam od jednog koji zna. Davno, kada su kante za smeće na ulicama imale okrugle, sive, limene poklopce, mladi su igrali jednu igru. Da bi se ona igrala, bio je potreban određen broj ljudi; dovoljno malo da se ne napravi gužva, ne previše da ne bi bilo dosadno, već tačno koliko treba i, što je posebno važno, paran broj.

Na okruglom, sivom, limenom poklopcu najpre bi bile označene četiri strane, a zatim bi belom kredom na svakoj bila napisana jedna od četiri odgovarajuće reči: „odmah – sutra – uskoro – nikada“ kako bi odgovorile na pitanje „kada?“. Poklopac bi brzo zavrtili pomoću drške na sredini, a onda bi onaj na koga je došao red, dodirnuvši prstom nasumično odabrano mesto, naglo zaustavio poklopac dok još nije sam stao. Svaki učesnik u igri bi to ponovio jednom i tako bi saznali koje im vreme

sleduje. U drugoj turi bi bila ispisana četiri različita odgovora na pitanje „kome?“. „meni – onome koga volim – najboljem drugu – svima nama“. Ponovo bi se okrugli, sivi, limeni poklopac zavrteo punom brzinom. Ponovo bi prste pružali jedan po jedan, zaustavljajući krug na nasumično odabranom mestu. U trećoj turi je dolazilo na red pitanje „šta će se desiti?“. U osam praznih polja ispisivano je osam reči, a da bi bilo pošteno, četiri su bile dobre, a četiri loše: „ljubav – brak – sreća – bogatstvo – bolest – rastanak – nesreća – smrt“. Poklopac bi se iznova zavrteo i jedan po jedan igrač dobijao je odgovor koji ga je toliko zanimao „kada, kome, šta će se desiti?“. „meni – bogatstvo – uskoro“, „onome koga volim – sreća – sutra“, „najboljem drugu – brak – odmah“ ili „svima nama – rastanak – nikada“...

Nije teško početi. I ja bih mogao da koristim istu logiku, praveći samo male izmene u igri. Najpre valja odrediti vremenski okvir priče: „juče – danas – sutra – večno“. Zatim treba navoditi jednu po jednu lokacije koje se nje tiču: „mesto s kog sam stigao – mesto na kome se nalazim – mesto na koje idem – nigde“. Ubrzo dolazi red na likove: „ja – mi – svi mi – niko od nas“. A kao poslednje, da se ne poremeti ravnoteža „četiri od četiri“, u praznine treba staviti moguće ishode. Tako, ako bih četiri puta zaredom zavrteo okrugli, sivi, limeni poklopac kante za smeće, uspeo bih da sastavim lepu rečenicu. A ta je rečenica i više nego dovoljna da se počne: „U proleće 2002. godine, u Istanbulu, umrla je jedna od nas, ne sačekavši da joj bude vreme i da krug postane potpun.“

U sredu 1. maja 2002. godine, u 12.20, jedan prljavi beli kamionet, ceo prekriven malim i velikim natpisima, sa slikom ogromnog pacova oštirih zuba s jedne strane i velikog, crnog i nestvarno dlakavog pauka s druge, odjednom se našao usred

mase od oko dve hiljade i dvesta ljudi jer je, ne primetivši jutros postavljene i u podne prevrnutе barijere na uglu uske sporedne ulice, koja je izlazila na jedan od mnogih istanbulskih bulevara što su toliko puta menjali izgled i ime, pokušao da krene dalje svojim putem. Među njima je bilo oko pet stotina demonstranata, koji su hteli da učestvuju u šetnji za Praznik rada, hiljadu i trista policajaca, raspoređenih da ih spreče da šetaju, a ostatak su činili funkcioneri, koji su stavljali vence oko Ataturovog spomenika i slavili Praznik proleća, i učenici osnovnih škola, dovedeni da popune praznine i kojima su u ruke date zastavice. Većina učenika je tek naučila da piše i čita, te su, kao i sva deca koja su to tek savladala, i oni imali naviku da glasno sriču sve natpise koje su videli. Kada je kamionet s pacovom i paukom dospelo među njih, ova su deca, pomahnitala jer su već satima stajala nemo pod suncem i slušala epske govore, počela uglas da viču: „IS-TRE-BLJI-VAČ-KI-SER-VIS-DU-GA: Po-zo-vi-te-da-o-či-sti-mo-za-vas.“

Kada je vozač narandžaste kose, klempavih ušiju, komičnog lica i neodređenih godina okrenuo brzo volan u drugu stranu pred ovim neočekivanim napadom kako bi se spasao besa dece, ubrzo se našao usred kruga otvorene tenzije, koji je mogao svakog časa da eksplodira, okružen s jedne strane demonstrantima, a s druge policijom. Tokom nekoliko minuta koje je proveo ukopan u mestu, ne znajući u kom pravcu da krene, istovremeno su ga i pozdravile radosnim uzvicima i besno kamenovale grupe demonstranata, koje su istu ideologiju posmatrale iz dva različita ugla. Poterao je kamionet prema drugoj polovini kruga u očajničkom pokušaju da spase živu glavu, no zaustavila ga je policija. Međutim, nakon što je grupica iz najisturenijeg reda sa suprotne strane rešila da započne marš i policajci pohrlili tamo, vozač se u poslednjem času spasao hapšenja. Kada je

uspeo da ode s trga, našao se obliven znojem. Njegovo ime bilo je Haksizlik¹ Ozturk. Već se skoro trideset i tri godine bavio dezinfekcijom i nikada za sve to vreme nije mrzeo svoj posao kao tog dana.

Po cenu toga da ide dužim putem samo da ne upadne opet u nevolju, držeći se što dalje od prečica i bulevara i prolazeći vijugavim, sporednim ulicama, konačno je stigao do zgrade koju je tražio, okasnivši tačno sat i četrdeset pet minuta. Kada se zaustavio uz ivičnjak i malo se pribrao, sumnjičavo je odmerio grupu od petnaestak ljudi koji su stajali na ulazu u zgradu. Premda nije znao zbog čega su se okupili, ubedio je sebe da su bezopasni, te je proverio adresu što mu je jutros u ruke dala sekretarica, koja uvek previše priča: „Ulica Žurnal, broj 88 (Palata *Bombona*)“. Brbljiva sekretarica je na dnu papira ispisala i napomenu: „Zgrada s ružičastom mimozom u dvorištu“. Dok je Haksizlik brisao graške znoja sa čela, pažljivo je gledao rascvetano drvo s ljubičastim i roze granama u dvorištu zgrade pred kojom je stajao. Sigurno je to bilo ono što zovu ružičasta mimoza.

Ipak, pošto ni najmanje nije verovao sekretarici, koju je mislio da zameni u najskorije vreme, hteo je da lično svojim kratkovidim očima vidi natpis na zgradi. Ostavio je kamionet nakrivljeno i iskočio. Samo što je zakoračio kad je neka devojčica – jedno od troje dece koja su stajala u grupi – zaskičala: „Aaa, vidite onog! Došao je demon! Dedaaa, deda, vidi, došao je demon!“ Starac kojeg je dete vuklo za pantalone, čovek sede brade, širokog čela i s kapom na temenu, okrenuo se i mrkim pogledom odmerio najpre kamionet nasred ulice, a onda i vozača. Mora da nije bio zadovoljan onim što vidi jer se još više namrštio i privukao k sebi sve troje unučadi.

¹ Tur.: Nepravda. (Prim. prev.)

Haksizliku Ozturku naneta je nepravda. Nije bio nikakav demon. Bio je samo čovek nepravilnih crta lica, prevelikih ušiju, nesrećne boje kose i niskog rasta; u stvari, veoma niskog. Bio je visok metar i četrdeset pet centimetara. Dešavalo se da pomisle kako je patuljak, ali prvi put je optužen da je demon. Trudeći se da ne obraća pažnju, razgrnuo je ljude i uputio se odlučnim koracima prema zgradi boje pepela. Stavio je naočare debelih stakala i tankog okvira, koje je radije nosio u džepu radnog kombinezona, još narandžastijeg od njegove kose, umesto na nosu, iako ga je doktor upozorio da ih stalno nosi. Uprkos tome, nije mogao da razazna šta je to na prednjoj fasadi zgrade sve dok se nije dovoljno približio. Bio je to reljef pauna, čije je perje pocrnelo od prljavštine. Lepo bi izgledao da se očisti. Odmah ispod njega, a iznad dvokrilnih vrata, stajao je natpis ispisan kitnjastim slovima: Palata *Bombona* br. 88. Došao je, znači, na pravo mesto. Privukla mu je pažnju jedna vizitkarta, ugurana između prekidača za zvono naređanih jedni iznad drugih pored vrata. Pripadala je konkurentskoj firmi koja je pre dva meseca započela posao u istom kraju. Iskoristivši priliku što se ljudi pored nisu interesovali za njega, izvadio je vizitkartu i na njeno mesto stavio svoju.

Kad je odštampao te vizitkarte, angažovao je jednog studenta da ih razdeli po svim zgradama u okolini, ali je morao da ga otpusti bez plaćanja jer je otaljavao posao i pokušao da ga prevari. Takav je bio karakter Haksizlika Ozturka: nije nikome verovao. Nakon što je iz džepa izvadio još jednu vizitkartu i stavio je iznad prethodne, brzo se vratio i uskočio u kamionet. Ali nije stigao ni da zatvori vrata jer je plavuša s plastičnom mušmom leopard šare pružila glavu kroz poluotvoren prozor i razroko pogledala:

„Jeste li samo ovime došli? Pa, nije dovoljno“, rekla je, nabravši tanko počupane obrve. „Pa, je l' znate da je trebalo

da pošalju dva kamiona? Čak i dva kamiona bi teško odnela toliko smeća.“

Haksizlik Ozturk još nije ni shvatio o čemu je reč, a dva crvena kamiona su s dva različita kraja uletela u Ulicu Žurnal kao da su čula da ih zovu. Oba su brzo stigla i zaustavila se ispred Palate *Bombona*, kao da će stisnuti kamionet između sebe. Masa se zatalasala čim je videla da iza kamiona pristize vozilo jedne privatne TV stanice. Haksizlik Ozturk je baš tad pokušavao da se parkira. Međutim, tom prilikom, kada su njegovi prenapregnuti živci, zbog neprestanog upadanja u demonstracije od ranog jutra, učinili da vena u desnom uglu čela počne da pulsira, izgubio je kontrolu nad volanom jer je podigao ruke da pritisne venu. U nastojanju da krene u rikverc, uleteo je u gomile džakova smeća nabacanih pored dvorišnog zida, između zgrade i ulice. Smeće iz džakova rasulo se po ulici.

SERVIS ZA SUZBIJANJE INSEKATA *DUGA*

Ne nanosite sebi nepravdu,
Pozovite da očistimo za vas!

Iskusno i stručno osoblje s električnim i mehaničkim pumpama protiv vaši – bubašvaba – buva – kućnih stenica – mrava – paukova – škorpija – muva – miševa i svih ostalih štetočina.

Prskanje s mirisom ili bez njega, ručno ili mašinski s električnom prskalicom/atomizatorom i/ili dimnim aparatima pogodnim za otvorene i zatvorene prostore.

Tel.: (0212) 258 242 40

U Palati *Bombona* su se već dugo žalili na smeće; više na unutrašnje nego na spoljašnje. Od početka februara do sredine aprila, otkako je bankrotirala privatna firma koja se latila odnošenja smeća iz kraja do vremena dok nova firma nije pobedila na tenderu, gomila smeća i njegov oštar miris postali su nepodnošljivi. Prilike se, međutim, nisu mnogo promenile i nakon što je nova firma počela da radi. Smeće koje su i prolaznici i žitelji ulice bacali tokom dana pored dvorišnog zida iznova se nakupljalo svakog dana iako je redovno odnošeno uveče.

Ako vas zanima i odete, videćete kako pored zida koji odvaja dvorište od ulice stoji brdo smeća koje se nije nimalo smanjilo premda je prethodne večeri odneto. Džakovi sa đubretom se donose i odnose, a brdo smeća uporno čuva svoje mesto uz svog belobradog kralja crnog tela, duge dlake, zlog lica i uz veliku vojsku Tragača, sastavljenu od mačaka, vrana i galebova, koji svraćaju da bi sakupljali lim, kartone, ostatke jela i svakakve stvari. Bilo je, naravno, i insekata. Jer, gde ima smeća, ima i insekata. U Palati *Bombona* kolo su vodile vaške. A, verujte mi, vaške su najgore.

Naravno, da biste sve to videli, trebalo bi da tamo provedete izvesno vreme. Ako nemate vremena, trebalo bi da vam bude dovoljno što priču slušate od mene. Ja samo mogu da govorim u svoje ime: ne zato što se previše uplicem u ono što se događa; odnosno, nije baš tako. Više je zbog toga što se trudim da pripojim horizontalnu liniju istine vertikalnoj liniji laži i udaljim se što više od zamorne inercije mesta na kome se nalazim. Zato što mi je dosadno. Da mi neko kaže kako će sutra moj život biti manje dosadan, možda bih osetio manje teskobe. Međutim, sutra će biti baš kao i danas i isto kao svih dana koji slede. Ali ne ponavlja se uporno samo moj život. Premda posve drugačije izgleda, u suštini je i uspravno,

u najmanju ruku koliko i horizontalno, pouzdano po svojoj stalnosti. Uprkos uvreženom mišljenju, večno ponavljanje nije svojstveno krugovima već linijama.

Znam samo za jedan put koji skreće s monotonije linija: krugovi unutar kruga. To možete smatrati i vidom kvarenja zabave. Kao kada okrenete okrugli, sivi, limeni poklopac i susretnete se sa sklopom reči koji vam ne odgovara. Varate i počinjete da vrtite iznova i iznova. Poigravate se sa subjektima, zamenicama, glagolima i slučajnostima; trudite se da se utešite igrajući se: „U proleće 2002, u Istanbulu, ona sama/ja/svi mi/niko od nas bio je uzrok smrti jedne od nas.“

Haksizlik Ozturk je tog dana zaprašio najpre jedan stan, a zatim i sve ostale stanove *Palate Bombona*, jedan po jedan. Kada se nakon petnaest dana vratio zbog novih bubašvaba, koje su se izlegle pošto su im majke pobijene, video je da su vrata onog prvog stana zaključana. Ali još je rano govoriti o tome. Postoji nešto što prethodi tome i, naravno, nešto još pre toga.

Ranije...

RANIJE su u ovom kraju bila dva stara groblja, koja su se prostirala na prostranom zajedničkom zemljištu, zaklonjena istim trošnim zidom, okružena senovitom uzvišicom i živom ogradom od puzavice; jedno je bilo malo, pravougaono i uređeno, a drugo veliko, polukružno i zapušteno; oba su bila i pretrpana i krajnje pusta. Veliko je pripadalo muslimanima, a malo Jermenima. Po vrhu zida, visokog oko metar i po, bili su utisnuti nagore okrenuti zardali ekseri, komadići stakla i, bez ustručavanja zbog nesreće koju mogu da donesu, polomljena ogledala – sve da bi se sprečilo preskakanje s jedne strane na drugu stranu. Pošto su se džinovska, dvo-krilna vrata s gvozdenim rešetkama oba groblja naslanjala na zajednički zid pod uglom od sto osamdeset stepeni i pošto je tako jedno groblje gledalo prema severu, a drugo prema jugu, ako bi se i pojavio neki posetilac s namerom da pređe sa jedne strane na drugu stranu, stigao bi do druge kapije samo ako bi izašao s groblja na kome se nalazio, pa prešao, po potrebi uzbrdo ili nizbrdo, ukupnu dužinu oba groblja, idući uza spoljni zid. Međutim, pošto nije bilo posetioca koji je pokopao bližnjeg na jednom groblju, pa želeo da obiđe i drugo groblje kada dolazi, nije bilo potrebe da se iko podvrgava ovim neprijatnostima. Uprkos tome, bilo je i onih koji su preskačući prelazili iz jednog groblja na drugo groblje kad

god im duša poželi, bilo danju ili noću: vetar i lopovi, gušteri i mačke, upoznati s najrazličitijim načinima prelaska preko zida, kroza zid, ispod zida koji ih deli.

Nije dugo trajalo. Grad je, uporedo s neprestanim migracijama, postao preplavljen brzorastućim zdanjima koja iz daljine sva nalikuju jedno na drugo i koja su poređana tako da liče na betonske vojnike; tako su groblja ostala među njima kao dva mirna ostrvceta okružena haotičnim morem. S jedne strane neprestano se grade nove zgrade, nižu se kuće; a s druge, u zavisnosti od položaja zgrada, rađale su se ulice, koje su, posmatrane odozgo, izgledale kao moždane vijuge, male, isprekidane i prepletene. Na taj način su kuće i ulice, presecajući jedne druge, rasle, debljale se i popunjavale čitavu ovu oblast poput kakve neoprezne ribe koja nije svesna da se najela iako je odavno sita. A konačno, kada je došlo gotovo do tačke pucanja, bilo je neophodno napraviti skalpelom rez po napregnutoj, nadutoj i iscrpljenoj utrobi kako bi svi u njoj uhvatili vazduh. Taj rez značio je nov put, nov bulevar.

Pošto su zbog tog nepredviđenog i nezaustavljivog rasta sve ulice i ćorsokaci u kraju ostali skrajnuti kao otpadne vode koje nigde ne mogu da se sprovedu, postalo je neophodno napraviti jedan bulevar koji će omogućiti da teku kroz kanale. Međutim, kada je trebalo da se iz ptičje perspektive utvrdi kuda će i kako dotični bulevar proći, vlasti je čekala teška odluka: u svim tačkama kroz koje bi bulevar mogao da prođe, gotovo kao da su tu namerno postavljeni, bili su ili državna zgrada, ili posed nekog uglednika, ili pak jedna do druge gusto poređane kuće siromašnih, koje nisu bile naročito značajne, ali čije bi rušenje izazvalo mnoge probleme. Kako bi put uopšte mogao da se napravi, trebalo je najpre otvoriti put za put.

Pošto se u Istanbulu putevi nisu gradili prema kućama, već kuće prema ruti puteva, trebalo je da izgradnja puta podrazumeva rušenje što manje kuća. Stoga je preostala samo jedna putanja: strmo zemljište na kome su bila groblja.

Kada su izveštaji pripremljeni u skladu s tim bili odobreni, u roku od dva i po meseca odlučeno je da se oba groblja izmeste i da se poravna zemljište kojim bi put trebalo da prođe. Nije bilo potrebno da se uznemiravaju oni čiji su bližnji sahranjeni na dotičnim grobljima. Sve grobnice bez izuzetka mogle bi biti izmeštene u druge delove grada. Na primer, muslimanske grobnice mogle bi da budu prenete na brdo koje gleda na Zlatni rog, a nemuslimanske bi bile prenete u postojeća groblja u mešovitim kvartovima.

Međutim, većina grobova je bila toliko stara da su i njihovi potencijalni vlasnici otišli na drugi svet. Neki su ostali bez zaštitnika iako je imao ko da polaže pravo na njih. Uprkos tome, prilično su premašene procene zvaničnika o broju onih koji su počeli da se pobliže interesuju o sudbini grobova i onih koji su na njih polagali pravo. Pojedini su uporno tražili načine da se odluka poništi, bilo jer su želeli da ostave mrtve na miru, bilo stoga što su, pre svega, smatrali da su sva groblja koja su im ponuđena bila pretrpana; većina, koja je htela da se što pre završi ono što je moralo da se uradi, počela je, žaleći se, da preduzima sve što može u procesu preseljenja. U danima koji su usledili muslimansko groblje je u različita doba dana primalo najrazličitije posetioce s najrazličitijim pričama. Dok je svitalo, stari čuvari groblja pažljivo su njuškali okolo i krili od dnevnih posetilaca tragove noćnih, zatrpavajući noću otkopane grobove i skupljajući rasute kosti; oko podneva stizali su zvaničnici da kontrolišu čuare; posle podne su u velikim grupama upadale porodice, zabrinute da će se ostaci

njihovih bližnjih pomešati sa ostacima drugih i svi su pričali s nadgrobnim pločama, a povremeno se i žalili na svoje muke.

Neke stare i sredovečne žene iz tih porodica bile su gotovo svaki božji dan tamo, sve dok nije bilo zvanično zabranjeno da se dolazi na groblje. Kada se umore od stajanja, prostirale su ćilim pored grobnica svojih bližnjih i sedale na njega. Čim sednu, počinjale su da plaču i mole se, ponekad svaka posebno, a ponekad sve zajedno; pritiskale su u naručju decu koju su povele sa sobom, a ova bi morala da budu tiha i puna poštovanja. Vreme bi brzo proteklo, vazduh bi postao težak, pojedina bi deca zaspala, a neka odlutala u igri; oblak letargije neprimetno bi se nadvio i provalio nad ženama na zemlju. Mogli biste to nazvati spuštanjem duhovnosti na zemlju. Jer, čak ni oni s onoga sveta nisu otporni na gravitaciju. Tako su nastavljale sve do večeri, nudeći jedna drugu čajem iz termos a i keksom s anisom, koje su vadile iz ko zna kad kupljenih tašni, odavno pohabanih i posuknulih, i dodajući jedna drugoj kolonjsku vodu od limuna da osveže oznojena lica i umire tamnocrvene tragove od najlonki što su ih stezale ispod kolena. Tada bi, jednu po jednu, otvarale prepune strane svojih starih deftera i počinjale da pominju imena onih koji nisu pokojniku dali mira; a dok su razgovarale o tome gde su i šta rade oni od nabrojanih koji su živi, brzo su prelazile sa sećanja na pokojnika na ogovaranje živih. Zatim bi se čajanka završila, a od kekse je ostajala šaka anisa; jedna žena bi podsećala da pokojnik, koji se toliko namučio, ni sada pod zemljom ne može da nađe mir; a melanholija tog mesta učinila bi da oblak letargije nestane. To bi se moglo nazvati i uspinjanjem materijalnog u nebesa. Jer, čak ni zemaljski problemi nisu otporni na nebesku ekstazu. Tako su se neke stare i sredovečne žene iz ovih porodica vraćale korak po

korak putem kojim su i došle, od molitvi do prokletstava i od prokletstava prema ogovaranju.

Kako se povrate, pogledom su tražile svoju decu. Decu raštrkanu među nadgrobnim spomenicima i koja su do tada mnogo puta ispreskakala sve grobnice dovodile su jedno po jedno pored groba na poslednju molitvu. U međuvremenu bi se vratili i muškarci, kojima se smrklo od pokušavanja da objasne svoj cilj gluvom uhu birokratije i koji su uspeli da pribave sva dokumenta i novu mapu groblja, ali ne i da na kraju dana saznaju gde će njihovi pokojnici biti sahranjeni po toj mapi. Muškarci su hladnokrvno dočekivali neprijatna pitanja i zle primedbe svojih majki, sestara, žena, tašti, tetaka, snaja, svastika i kćerki; objašnjavali su kao da nije bilo ničeg van njihove kontrole i znanja. Dok su kupile ćilime i rastajale se s grobom, neke žene bi primetile protivrečnosti u njihovim izjavama, te bi navalile uporno da postavljaju, iznova i iznova, nova ili ista pitanja. Od toga su konačno pucali prenapregnuti živci muškaraca, zategnuti kao strune luka, jer ih je čitav dan birokratija vukla na sve strane; dok su vikali na žene i one na njih, odlazili su s muslimanskog groblja u opštem haosu i bez ikakvog rešenja. Zatim bi se smrklo, džinovska dvokrilna vrata s gvozdanim rešetkama bi se zatvorila i počeli bi nemi sati pljačkaša grobnica i uličnih pasa.

Istih dana je i na jermenskom groblju bilo mnogo sličnih posetilaca. Samo s jednom razlikom: velika većina dolazila je da se rastane sa svojim pokojnicima a ne da ih preseli. Čak i da su uspeli da pribave neophodne dozvole za proceduru izmeštanja, u koji bi kutak kog pravoslavnog groblja pokopali svoje mrtve kada su se sva nalazila u drugim delovima grada i bila smanjena i sabijena do granice nestanka? Neke uticajne porodice i neke crkve uspele su da prebace pojedine nadgrobne ploče. Ali to je bilo sve. Među grobovima koji

su ostali bilo je i onih na koje niko nije polagao pravo, ali i grobova cenjenih velikana iz starih i poznatih porodica; bilo je i onih kojima su deca i unuci raseljeni svuda po svetu, ali i onih kojima potomci još uvek žive u Istanbulu; bilo je i onih koji su čitavog života bili privrženi svojoj državi i veri i onih koji nisu priznavali ni Boga ni državu...

Jer tako je to. Razlog što je loše biti manjina nije u kvantitativnoj malobrojnosti u odnosu na većinu, već u kvalitativnoj istovetnosti. Kao pripadnik manjine možete biti vredan poput mrava, čak i profitirati i steći znatno bogatstvo, ali jednog dana, samo stoga što pripadate istoj zajednici i što će uvek tako biti, možete se naći na istom tasu kao i oni koji su besposličarili od rođenja i biti tretirani na isti način kao i oni. Zato bogataši iz manjinskih grupa nikada nisu dovoljno bogati; kao što ni njihovi stručnjaci nisu dovoljno stručni. To je naročito važno u Turskoj pedesetih godina dvadesetog veka: kada bi bogati musliman pogledao siromašnog muslimana, video bi „čoveka koji mu nimalo ne sličić“, a kada bi bogati pripadnik manjinske zajednice pogledao siromašnog pripadnika manjinske zajednice, pred sobom bi video „nekoga ko je tretiran isto, premda nimalo nisu slični“. Dok ista nesreća u prvom budi saosećanje, u drugome može da izazove anksioznost zbog nepravde. Međutim, dovoljno je da se čovek samo uplaši da će biti tretiran nepravedno, pa da lako izgubi iz vida glavni cilj; može da pomeša uzroke i posledice. Upravo stoga krem društvo većinskog dela može da pokaže naivno saosećanje prema siromašnima u širem i siromaštvu u apstraktnom smislu, a krem društvo manjine prilazi sa ciničnom hladnoćom svim materijalističkim i nematerijalističkim pristalicama svoje zajednice.

Međutim, sve te razlike postoje samo u izvesnoj meri. Kada je prošao rok od dva i po meseca, samo mali broj grobnica

pravoslavnih Jermena mogao je da bude preseljen: ostala je većina manjine. A muslimanske grobnice su preseljene u mnogo većem broju: ostala je manjina većine. Tako su, eto, ova dva mesta istovetno stavljala tačku na poslednje poglavlje svog postojanja u Istanbulu, premda ni najmanje nisu ličila jedno na drugo, bilo da je posredi oblik, naziv, poreklo ili sopstvena priča. Mogli bismo im dati isto zvanje: *oni koji ne mogu da odu*. Ono najlošije kod toga što je neko „onaj ko ne može da ode“ nije *nemogućnost da se ode*, već je suštinski *nemogućnost da se ostane*; da još uvek tražiš utočište u ilovači koja te tera.

No, baš u tom trenutku, pre buldožera na scenu je stupila slučajnost. Lopovi su oskrnavili spomenike, a psi kosti određenog broja „onih koji ne mogu da odu“; jedan deo supružnika koji su bili zajedno sahranjeni bio je razdvojen tako što je jedan od njih odnet; jedan deo kostiju izmešan je s onima iz drugih grobova zbog trajavosti službenika koji nisu mogli da protumače stare zapise ili zbog sličnosti imena; a najveći deo je tiho i neprimetno uništen. Ipak, slučajnosti su odredile šta će se i kome dogoditi među „onima koji ne mogu da odu“.

Nakon završetka svih ovih procedura, ogromno zemljište ostalo je u rupama, kao da je preživelo napad stotina krtica. Međutim, kada je valjalo zemljište potpuno poravnati, pojavila su se dva istovetna sarkofaga od belog mermera prošaranog žilicama boje crvenog vina, ukrašena floralnim motivima pasiflore s tri grane, s turbanom velikim gotovo kao točak, a koji su od osnove pa do nadgrobne ploče bili visoki oko sto četrdeset pet centimetara i okruženi kao list zelenom ogradom čiji su vrhovi bili oštri poput strele. Premda su obe ove potpuno iste grobnice bile unutar muslimanskog groblja, jedna je bila na južnoj padini, a druga na severu, blizu zida koji deli to groblje od groblja pravoslavnih Jermena. Osim te razlike, po svemu su

bile iste. Obema je spoljašnjost kamena-plavca bila ukrašena motivima zumbula i lala u vazii. Obe su imale epitafe ispisane istim arapskim pismom „*Alah je sve, ostalo je samo zabluda*“ i na osnovama jednake izdignute šiljate lukove. A čudno je pak bilo što su kraj oba bile okačene zardale table, koje su očigledno postavile iste osobe u isto vreme. „*Ovde leži Kalktigočejledi² Dede³, koji je preminuo ne stigavši da vidi osvajanje Istanbula i koji je činio velika herojstva za slavu islama boreći se u vojsci Ebu Hafs-i Hadada. Slava mu.*“

Kada je trebalo ukloniti ova dva kamena sarkofaga, buldožerista je ranije napustio posao zbog užasnog bola u utrobi. Sledećeg dana, iako ga je bol prošao, odbio je da sedne za buldožer. Trećeg dana je umesto radnika došao njegov deda, koji nije imao nijednog zuba u ustima i nimalo snage u rukama; svakome ko je naišao pričao je strašne priče o tome šta se događalo onima koji bi naumili da oskrnave svečev grob. Ujutro četvrtog dana niko od radnika nije hteo da radi na buldožeru. Istina, niko osim njih nije se zanimao za sudbinu Kalktigočejledija Dedeja, a tako bi i ostalo da se zvaničnici nisu odjednom zainteresovali za slučaj, nakon što im je neko došapnuo da bi se to moglo shvatiti kao nepoštovanje verskih velikana i da bi njihovi politički protivnici to mogli iskoristiti protiv njih. Bila je to 1949. godina, kada je politička ravnoteža bila krajnje nesigurna. U novim optužbama opozicije, a i u lukavom opravdavanju vlasti, neprestano se isticalo kako suparnička strana ne poštuje veru. To je upravo bio trenutak kada su na scenu stupila Tri Drugara Savetnika.

Prvi od Tri Drugara Savetnika izneo je predlog da bulevar obiđe obe tačke kako se ne bi skrnarile grobnice svetaca.

² Tur.: Ustao i odselio se. (Prim. prev.)

³ Tur.: dosl. deda; stariji pripadnik derviškog reda. (Prim. prev.)

Međutim, pošto jadnog čoveka niko nije shvatao ozbiljno od onog nesrećnog dana kada mu je žena saznala da je u noćnom klubu potrošio sve pare za kiriju, te je došla na posao usred bela dana i pred svima mu održala predavanje a onda mu i udarila šamar, njegov je predlog izvisio. Drugi od Tri Drugara Savetnika predložio je da se bulevar nastavi ravno sve dok ne dođe do tačaka gde se nalaze grobnice, a onda da se trake, nakon što se samo tu odvoje kao pramen, ponovo spoje. Svi su bili sigurni da, iako jedva, uspeva da natera ženu da ga poslušaju, štaviše, da viče u kući i baca o zid jela koja mu se ne dopadaju, ali ovaj njegov predlog nije prihvaćen jer niko nije želeo da preuzme odgovornost za nesreće koje bi se dogodile u budućnosti. Upravo tada je treći od Tri Drugara Savetnika počeo dugo da raspreda o tome kako su pogrešili što su požurili i pokušali da odmah pronađu rešenje, jer da bi se pronašlo najbolje rešenje, potrebno je da se najpre striktno rasvetli situacija i da bi, u slučaju da se pažljivo sagleda, mogla da bude primećena više nego jedna neobičnost, a onda je samouvereno dodao: „Prvo dijagnoza, onda terapija!“

Ovo su bile tačke koje je treći od Tri Drugara Savetnika želeo da budu razjašnjene:

1. Šta je bila vojska Ebu Hafs-i Hadada? Šta je tražila u Istanbulu?
2. Ukoliko je ta vojska zaista jedna od onih koje su u Istanbul stigle radi slave islama, šta je među njima tražio jedan Kalktigočejledi Dede, čije ime nije nimalo ličilo na arapsko?
3. Ako je Kalktigočejledi Dede zaista pao za veru, zajedno s Arapima, dok se borio za osvajanje Istanbula, zašto je imao dva groba?
4. Koji je od dva groba pravi?

Treći od Tri Drugara Savetnika je, nakon što je predstavio jednu po jednu tačku, zaključio da ne bi bilo štete da se preskoči neka od tačaka kako bi se dobilo vremena i naglasio kako je apsolutno neophodno da se dokaže koja je grobnica prava, a koja lažna. Bio je dobar govornik. Osim toga, bio je i neženja.

Ovaj predlog je kao jedini način da se utvrdi koji je grob pravi podrazumevao otkopavanje oba groba. Međutim, početi iskopavanje grobnica svetaca u takvom periodu ličilo je na prihvatanje poklona nepoznatog sadržaja od nepoznatog pošiljaoca: verovatno se neće desiti ništa loše kada se otvori, ali šta ako se ipak desi? Kao za baksuz, tada je jedan dobro informisan i nepristojan novinar, za koga se priča da za doručak drobi hleb u rakiju, namirisao priču i čak je i u jednom vodećem opozicionom listu naširoko napisao članak pod nazivom „Vladini kopači grobova u odelima“. Istina, sadržaj članka nije bio toliko optužujući koliko njegov naslov i nije se lako dalo shvatiti šta je hteo time da kaže; to je moglo da bude više zbog toga što nije hteo da drži jezik za zubima i što je odao priču dok nije uspeo da sklopi sve detalje, te ipak nije bilo garancije da se, kada se otrezni, neće latiti pisanja drugog, još agresivnijeg članka.

No grobnice su bile otvorene; a, uz to, u žurbi. Dvojica službenika, postavljena da obave tu neprijatnu dužnost po hitnom postupku, trojica čuvara i petorica radnika okupili su se u osvit zore s akten-tašnama, lampama, pijucima i lopatama. Otkopali su grobnice svetaca pod budnim okom nekolicine odrpanih beskućnika, već izvesno vreme pozicioniranih u praznini ostaloj iza uličnih pasa i lopova, koji više nisu svraćali noću otkako je groblje bilo ispražnjeno. Iz prve grobnice nije se ništa pojavilo; ni kovčeg, ni posmrtno odelo, ni kost ni lobanja, ni svečeve lične stvari. Ali barem je

unutra bilo korenja drveća, krupnog kamenja i crva. U drugoj grobnici nije bilo čak ni toga. Nadležni su u tom trenutku pogrešili: pomislivši da je time problem rešen, uklonili su kamene sarkofage iz dve grobnice i uništili njihove ograde. Sledećeg dana u vodećim opozicionim novinama izašao je nepotpisan članak pod naslovom „Vladine ubice svetaca u odelima“, ali ovog puta povezanog kraja i početka. U članku se govorilo kako je vlada, koja je koristila svaku priliku da pokaže da ni najmanje ne poštuje osmansko nasleđe, preuzela na sebe da sravni jednu po jednu sve grobnice svetaca u Istanbulu; da neki političari koji deluju odani običajima i tradiciji u stvari potcenjuju sve što ima veze s narodom; da je vera, koja izvire iz samog srca naroda, odbačena radi apstraktnog zapadnjačkog modela; da se pod izgovorom čišćenja islama od sujeverja javno suprotstavilo veri, te su se u članku pozivali svi muslimani da zaštite svoje svece.

Iako članak nije, kako se očekivalo, uzrokovao izlive besa, u istom trenu je, kao signalne rakete, aktivirao razne institucije i ljude iz različitih delova zemlje. Kao da su svi ti ljudi odjednom saznali šta se dogodilo s dve grobnice sveca na ispražnjenom groblju i kao da je jedinstven cilj njihovog bivstvovanja postalo zalaganje da odgovorni polože račune. Tema je bila izrazito osetljiva i neiscrpna. Diskutanti su ulazili kroz „neopreznost modernizaciju“, a izlazili kroz „modernizatorsku neopreznost“; kao bogomoljka kad skače po vodi, oni su prelazili ogromno jezero ostavši suvi tako što su preskakali preko lokvanja s natpisima „nacionalna nesvesnost“, „Bihruz⁴ današnjice“, „nametnuta evropeizacija“, „nesrećna sekularizacija“... „Događaj nazvan vesternizacija nije ništa

⁴ Bihruz, glavni lik jednog romana Redžaižadea Mahmuda Ekrema (1847–1914), poznat po pokondirenosti i pomodarstvu. (Prim. prev.)

drugo do brak između Istoka i Zapada“, pisalo je u jednom lokalnom listu koji se izbliza bavio istanbulskim problemima, premda je bio štampan u provinciji i nije bio distribuiran po Istanbulu. „U tom braku je Istok muškarac, a Zapad žena, te ne treba zaboraviti da ne može biti ničeg prirodnog dok muž ne postane glava porodice. Tako bi trebalo da one ulickane ulice, napravljene da bi žene sumnjivog morala koketirale i da bi se hvalisavci punih džepova i stomaka šepurili svojim kolima pred njima, odaju počast svecima; a ne da sveci odaju počast ulicama.“

Zbog potrebe da se utvrdi krivica i raskrinka krivac, tada je došao red da se neki bace u vatru. Obrni-okreni, na kraju se sve obilo o glavu čuvarima groblja. Stari čuvari groblja, koji su uspeli da prikriju tragove noćnih od dnevnih posetilaca, nisu uspeli da se sakriju od očiju nadređenih, te su proglašeni krivima za skrnavljenje grobova svetaca i bili suspendovani. Dvojica od trojice čuvara bili su starci koji su verovali da u svakom zlu ima nečeg dobrog. Jedan se vratio u svoje selo, a drugi se zatvorio u kuću i čitav život posvetio unucima. Ali treći čuvar, mlađi od njih i čovek koji nije pristajao na kompromise, nije mogao da podnese učinjenu nepravdu. Dugo je pisao prekorna pisma pogrebnoj upravi, predsedniku opštine, ministrima, premijeru i višim vojnim zvaničnicima; žalio se svakom poznatom i nepoznatom s kojim bi se sreo. U to vreme su pali oni koji su bili na vlasti i došla je opozicija, a s njom i novo vreme, međutim, njegova pisma su dalje ostajala bez odgovora i bez ikakvog uticaja. Pošto su oni bili gluvi, čuvar je zanemio i zatvorio se u sebe. Međutim, baš kad su svi pomislili da ih je već zaboravio i da se smirio, jednog dana se iznenada razbesneo; nakon što je gotovo sat vremena uz vrisku jurio po kući svoju ženu, koju već godinama nije ni taknuo i koja je prešla u drugi

krevet jer je on po celu noć glasno hrkao, konačno je uspeo da je uhvati; ne ustežući se što će svi koje zna da se čude takvoj požudi u njegovim godinama i ne obazirući se na njena protivljenja, kritike, preklinjanja i kletve, a i pomoću malo sreće, uspeo je da je učini trudnom nakon pedesete. Čim je beba došla na svet, ne gubeći vreme odjurio je kod matičara. Kako ni on sam ni drugi ne bi zaboravili ono što mu je urađeno, uprkos protivljenju svoje žene, podmićujući matičara šakama novca, dao je sinu, kojeg mu je Bog poslao u tim godinama, ime HAKSIZLIK.

U stvari, incident sa svecima počeo je da bledi i da se zaboravlja mnogo pre nego što je Haksizlik nastao u majčinoj utrobi. Manje od dve nedelje nakon što su iskopani grobovi Kalktigočejedija Dedea, dnevni red se promenio, te su i opozicija i vlast svu pažnju usmerile na izbore koji su se bližili. U takvoj atmosferi, opštinski zvaničnici, koji su ubrzali izgradnju bulevara, mogli su da opušteno nastave završavanje puta bez ikakvih prepreka, smatrajući da je problem rešen. U svakom slučaju, prilikom ekskavacije groblja uklonjeni su i kameni sarkofazi. Međutim, tokom tih haotičnih dana, kada je svako okupljanje grupe brojnije od deset ljudi značilo propagandni govor, treći od Tri Drugara Savetnika bez problema je ubedio poslovne saradnike da ne zatvaraju slučaj sveca i da ga treba iskoristiti kao priliku za javnu svečanost.

Na nekoliko nedelja do izbora organizovana je kratka svečanost pred velikim brojem gledalaca na južnoj padini starog muslimanskog groblja. Pošto neravno tlo uza zid koji je svojevremeno odvajao pravoslavno jermensko groblje nije bilo pogodno za svečanost, to je dovelo do automatskog odgovora na pitanje koju od dve svete grobnice treba smatrati pravom,

a koju lažnom. Deo onih koji su došli da gledaju svečanost bili su ljudi angažovani za taj posao. Što se tiče ostalih, to su bili prolaznici koji su se tu slučajno zatekli i koji nisu o tome ništa znali ili su to, baš naprotiv, bili savesni građani koji su želeli da sopstvenim očima vide kako se odvija događaj koji su pratili u štampi.

Svečanost se sastojala od tri glavna dela. U prvom delu su najpre dva muhafiza, jedan starac mladog glasa i jedan mladić staračkog glasa, čitala Kuran. U drugom delu, jedan kicoški obučen zvaničnik održao je prilično osporavajuć ali mlak govor kao odgovor na sve optužbe koje su do tada upućene. Treća faza bila je najkomplikovanija. Delovi kamenog sarkofaga sveca i prazan sanduk, donet u poslednjem trenutku kako se ne bi uznemirili oni koji nisu znali ništa o ovom problemu, odneti su na ramenima i natovareni u pogrebno vozilo. Zatim su svi ušli u autobus i otišli do napuštenog imanja prekrivenog ilovačom boje rđe i okruženog ruševinama, u blizini mosta Galata. Tamo je uz gacanje po blatu, uz molitve, govore i aplauze najpre pokopan prazan sanduk Kalktigočejledija Dedea; nakon toga su sastavljeni i uspravljeni delovi kamenog sarkofaga, koji je izgledao veličanstvenije nego ranije, kada je bio opasan izrezbarenom drvenom ogradom visine metar i po. Treći od Tri Drugara Savetnika pripremio je nekoliko dana ranije govor koji će održati i stavio ga u džep. Međutim, kako je tog jutra dobio jasan negativan odgovor nakon što se konačno odvažio da zaprosi tetkinu ćerku, u koju je već godinama bio zaljubljen, i kako je izgubio vreme besciljno lutajući ulicama, ne znajući ni šta da radi ni kuda da ide, ni on ni njegov govor nisu stigli na svečanost.

Kada je treći od Tri Drugara Savetnika stigao na svečanost s gotovo sat vremena zakašnjenja, nije nikoga zatekao. Od

one ogromne gužve ostali su samo razbacani opušci i prepleteni tragovi stopala. Kleknuo je tužan pored groba; obrisavši znoj sa čela, izvadio je tekst koji je danima pripremao i stao da čita sam sebi. U stvari, papir mu nije ni trebao jer je znao napamet svaki red. Glas mu je najpre drhtao, ali što je više govorio, bio je sve postojaniji. Objasnio je, jedno po jedno, da je čovek koji je ležao u grobu bio derviš;⁵ da je u svom tirkiznom prstenu čuvao svoju dušu kako se ne bi povela za ovozemaljskim blagom; da u skladu sa svojim uverenjima nije pod istim krovom legao više od jednom i da nije dvaput zahvatio kašikom iz jedne činije; da je spavao sa ciglom pod glavom, kao jastukom, i da je neprestano trpeo bol; da se nije nikada ženio i da za sobom nije ostavio nikoga i ništa; da je lutao po svetu zimi i leti i da mu je svet bio kuća, a nebo krov; da mu je, konačno, dato ime Kalktigočejledi Dede, jer je bio poznat po tome što je čitav život proveo ne pustivši nigde korenje. Kada je završio govor, odlutao je u mislima, milujući reči „*sve je zabluda*“ na sarkofagu, a zatim je, iznenada ustavši, otišao trkom kao što je i došao.

Upravo tada je grob Kalktigočejledija Dede mogao da dostigne opet onaj čisti spokoj za kojim je već dugo čeznuo. Premda se ne mogu izbrojati posetioци koji su povremeno dolazili i tiho se molili pored njega i koji su na nadgrobnoj ploči ostavljali svoje autobuske, vozne, brodske ili avionske karte, tokom gotovo trideset i šest godina nije se dogodilo ništa što bi narušilo njegov spokoj. Pretpostavljam da je razlog bio što su poistovećivali ime Kalktigočejledija Dede sa selidbom s jednog mesta na drugo, ali dolazili su oni koji su se, nadajući se najboljem, spremali za dalek put, te su

⁵ Muslimanski asketa, sledbenik mističkog učenja u islamu. (Prim. prev.)

dan ranije svraćali ovamo da dobiju blagoslov, udarajući pečat prstom umočenim u ilovaču boje rđe na ivicu karte, kao da dobijaju odobrenje zamišljenog carinika. Od druge polovine 60-ih prošlog veka umesto putnika počeli su da dolaze gastarbajteri i njihovi bližnji. Tih godina najverniji posetioci sveca bile su žene čiji su muževi otišli da rade u inostranstvu. Pošto nisu imale njihove karte, stavljale su na vrhove prstiju ili na dlanove ilovaču boje rđe, koja je, kada se osuši, izgledala kao kana. Međutim, veliki deo ovih žena je s vremenom otišao kod svojih muževa, te se broj posetilaca znatno smanjio. Nakon trideset i šest godina, najpre drvene rešetke, zatim beli mermer prošaran crvenkastim žilicama, a ubrzo i ilovaču boje rđe ove veličanstvene grobnice potajno su progutale radnje, ateljei i restorani, stežući oko nje krug kao prilikom lova. Tako je grob Kalktigočejedija Dedea, koji je s dva spao na jedan, konačno spao i na nulu.

Što se tiče strmog zemljišta na kojem su pronađena dva drevna groba, uporedo sa završetkom izgradnje bulevara i ono je preživelo najbržu promenu. Duž severozapadne padine, na kojoj je svojevremeno ležalo pravoslavno jermensko groblje, sagrađene su lepe zgrade. One su, kao zmajevi kojima su na repovima privezane raznobojne trake, donele radnje sjajnih izloga, trotoare pretvorene u pijace i lokale sa živom muzikom. Kada je vrednost zgrada uz bulevar porasla nekoliko puta, oni koji su ovde imali kuću ili polje, za kratko vreme zaradili su veliki novac. Znatan broj stanova koji je gledao na bulevar izdat je kao poslovni prostor; većina njih postali su klinike i kancelarije. S vremenom se njihov broj toliko povećao da je nakon izvesnog perioda u svakom dolmušu koji je vozio po kraju bio najmanje jedan doktor i jedan advokat.